

Jonathan Coe

EXPO 58

Vertaald door

Luud Dorresteyn en Otto Biersma

2013

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM

Copyright © 2013 Jonathan Coe
Copyright Nederlandse vertaling © 2013 Luud Dorrestein en Otto Biersma

Oorspronkelijke titel *Expo 58*

Oorspronkelijke uitgever Penguin Books, Londen

Omslagontwerp b'IJ Barbara

Omslagillustratie © Jonathan Gray

Foto auteur Caroline Irby

Vormgeving binnenwerk Aard Bakker, Amsterdam

Druk Koninklijke Wöhrmann, Zutphen

ISBN 978 90 234 8411 0

NUR 302

www.debezigebij.nl

Voor pap,
die het niet heeft kunnen uitlezen

INHOUD

We kijken allemaal uit naar Brussel	11
Wat weg is, is weg	27
Moderne tijden	37
Een plaatje van het geheel	47
Welkom terug	56
Een kleurrijk type	66
Calloway's likdoornpleisters	75
Het Expo Motel	86
De Britten maken deel uit van Europa?	94
We doen aan informatievoorziening	101
Ik hou van wie ik wil	117
Het meisje uit Wisconsin	128
Spiritualiën	144
Wilkins	154
Diep in de nesten	168
Een eigen kamer	184
Het probleem met geluk	196
Terug in Tooting	204
Te veel cijfers!	218
Pastorale d'été	225

Uitstekend werk, Foley	249
Als een prinses	254
Het allergemakkelijkste	266
Over en uit	274
Onrust	282
Hollahi hollaho	301
Dankbetuiging	317

‘Weet je, voor dit alles is vast wel een rationele verklaring te vinden.’

– Naunton Wayne tegen Basil Redford in
The Lady Vanishes (1938)

‘Op de dag van de opening was het Amerikaanse paviljoen omgesmeed tot een spionagebolwerk, gericht tegen de Sovjet-Unie en haar bondgenoten.’

– Robert Rydell, *World of Fairs:
The Century-of-Progress Expositions*

WE KIJKEN ALLEMAAL UIT NAAR BRUSSEL

In een schrijven van 3 juni 1954 bracht de Belgische ambassadeur in Londen een uitnodiging over aan de regering van Hare Majesteit, de koningin van het Verenigd Koninkrijk: een uitnodiging tot deelname aan een nieuwe wereldtentoonstelling die de Belgen 'de algemene wereldtentoonstelling te Brussel 1958' noemden.

Vijf maanden later, op 24 november 1954, werd Hare Majesteits formele aanvaarding overgebracht aan de ambassadeur, tijdens een bezoek aan Londen van baron Moens de Fernig, de commissaris-generaal die door de Belgische regering was aangesteld om de organisatie van de tentoonstelling op zich te nemen.

Het zou de eerste keer sinds de Tweede Wereldoorlog zijn dat een dergelijk evenement werd georganiseerd, in een tijd waarin de Europese landen die bij die oorlog betrokken waren geweest, zochten naar vreedzame samenwerking en zelfs een verbond; en tegelijkertijd was het ook een periode waarin de politieke verhoudingen tussen de NAVO en de Oostbloklanden zich op een dieptepunt bevonden. De tentoonstelling zou worden gehouden in een tijd van ongekend optimisme over de recente ontdekkingen op het gebied van de nucleaire wetenschap, en in een periode waarin dat optimisme werd getemperd door een ongebreidelde angst

voor wat er zou gebeuren als die ontdekkingen zouden worden ingezet voor destructieve in plaats van constructieve doeleinden. Het symbool van deze grote paradox zou een reusachtige metalen constructie precies in het midden van het expositieterrein worden, het Atomium genaamd, een creatie van de Belgische ingenieur André Waterkeyn. Het zou ruim honderd meter hoog worden en het was een weergave van een elementair ijzerkristal, 165 miljard keer uitvergroot.

In de oorspronkelijke uitnodiging werd het doel van de tentoonstelling als volgt omschreven: 'het bevorderen van een vergelijking van de uiteenlopende activiteiten van de diverse naties op het gebied van kunst, wetenschap, economische aangelegenheden en technologie. Dit zal gebeuren middels een alomvattend overzicht van de huidige prestaties op intellectueel en materieel gebied, en de toekomstige ambities voor een snel veranderende wereld. Het uiteindelijke doel is een bijdrage te leveren aan een daadwerkelijke eenwording van de mensheid, gebaseerd op respect voor het individu.'

De geschiedenis vermeldt niet hoe de Engelse staatssecretaris van Buitenlandse Zaken reageerde toen hij deze indrukwekkende woorden voor het eerst las. Maar Thomas gokte erop dat hij met het vooruitzicht op vier jaar stress, geruzie en hoge kosten de uitnodiging tussen zijn vingers uit liet glijden, zijn handen naar zijn voorhoofd bracht en mompelde: 'O, nee. Die vervloekte Belgen!'

Thomas was een rustige man. Dat was zijn opvallendste kenmerk. Hij werkte voor het Centraal Bureau Informatievoorziening in Baker Street en achter zijn rug werd hij door zijn collega's stiekem wel eens als 'Gandhi' aangeduid, omdat er dagen waren waarop hij een zwijggelofte leek te hebben afgelegd. Tegelijkertijd, en ook achter zijn rug, schenen een paar secretaresses hem 'Gary'

te noemen, omdat hij hen deed denken aan Gary Cooper, terwijl een rivaliserend groepje hem als 'Dirk' betitelde omdat hij in hun ogen meer weg had van Dirk Bogarde. Het viel in elk geval niet te ontkennen dat Thomas knap was, maar hij zou zeer verbaasd zijn geweest als iemand hem dat had verteld, en eenmaal in bezit van die kennis zou hij geen flauw idee hebben gehad wat hij ermee moest doen. De eigenschappen die de mensen in eerste instantie aan hem toeschreven waren vriendelijkheid en bescheidenheid, en pas later (als het al gebeurde) begonnen ze een onderliggende zelfverzekerdheid te vermoeden, die grensde aan arrogantie. In de tussentijd werd hij meestal omschreven als 'een fatsoenlijke kerel' en 'het bescheiden, betrouwbare type'.

Hij werkte al veertien jaar – sinds 1944, toen hij pas achttien was – bij het CBI, het Centraal Bureau Informatievoorziening, dat toen nog het ministerie van Informatie werd genoemd. Hij was begonnen op de postkamer en had zich zeker, maar heel, heel langzaam opgewerkt naar zijn huidige functie van jongste tekstschrijver. Inmiddels was hij tweeëndertig en bracht hij het grootste deel van zijn arbeidstijd door met brochures opstellen over volksgezondheid en veiligheid. Hij legde voetgangers uit hoe ze het best de straat konden oversteken en verkouden mensen hoe ze de verspreiding van bacteriën in openbare ruimten konden vermijden. Er waren dagen waarop hij terugdacht aan zijn jeugd en zijn start in het leven (Thomas was de zoon van een kastelein) en hij zijn carrière als geslaagd beschouwde; op andere dagen vond hij zijn werk oersaai en minderwaardig, en voelde het alsof hij al jaren dezelfde dingen deed en snakte hij naar verandering.

Brussel had de boel in elk geval wel levendiger gemaakt. Het CBI had de eindverantwoordelijkheid voor het thema van het Britse paviljoen op Expo 58 en dat had meteen geleid tot verwoed gekrab op het achterhoofd en bespiegelingen over dat gekmakende,

ongrijpbare concept wat nu eigenlijk 'typisch Engels' was. Wat betekende het om in 1958 in Engeland te leven? Niemand leek het te weten. De Britse cultuur was doordrenkt met tradities, daarover was iedereen het eens: de pracht en praal en de normen en waarden werden over de hele wereld bewonderd en benijd. Maar tegelijk zat Engeland muurvast verankerd in het verleden, bang voor vernieuwing, vergeven van de rangen en standen, onderworpen aan een gesloten en ongenaakbaar establishment. Welke kant moest je op kijken als je het begrip 'Engels' wilde definiëren? Vooruit of achteruit?

Het was een lastig dilemma, en de minister was niet de enige die in de jaren voorafgaand aan Expo 58 op die lange middagen dat de antwoorden maar niet leken te komen vertwijfeld achter zijn bureau zat en veelvuldig 'Die vervloekte Belgen!' mompelde.

Er werd een aantal stappen in de goede richting gezet. James Gardner, die zeven jaar eerder bij het Festival of Britain zo inspirerend te werk was gegaan, werd aangetrokken als architect van het paviljoen, en niet veel later kwam hij met een geometrisch ontwerp voor het exterieur dat volgens alle betrokkenen precies de juiste combinatie vormde van moderniteit en continuïteit. Engeland had een uiterst aantrekkelijke locatie op het Tentoonstellingspark op de Heizel-vlakte, vlak boven Brussel, toegewezen gekregen. Maar wat moest erin komen? De Expo zou miljoenen bezoekers van over de hele wereld trekken, inclusief Afrika en de Oostbloklanden. De Amerikanen en de Russen zouden gegarandeerd groots uitpakken. Wat voor soort zelfbeeld wilden de Britten uitstralen op zo'n enorm internationaal podium, met zo'n nieuwsgierig en divers publiek?

Niemand leek het antwoord te weten. Maar met algemene instemming werd besloten dat Gardners paviljoen van een buitengewone schoonheid moest zijn, dat stond buiten kijf. En een ande-

re troostrijke gedachte was dat er nog iets was waarover iedereen het eens was: de pub. Bezoekers van de Expo moesten van hun natje en droogje worden voorzien, en als het nationale karakter dan toch op enigerlei wijze uitgebeeld moest worden, dan zou er hoe dan ook naast het paviljoen een Engelse pub moeten verrijzen. En voor het geval iemand de knipoog niet zou doorzien, zou de naam van de pub geen ruimte voor twijfel laten: hij zou de Britannia gaan heten.

Op een middag, halverwege februari 1958, controleerde Thomas de proeven van een brochure die hij had helpen samenstellen en die bij de ingang van het paviljoen verkocht zou worden: 'Beelden van het Verenigd Koninkrijk'. Deze bevatte een korte tekst, afgewisseld met mooie gravures van Barbara Jones. Thomas controleerde de Franse versie.

'Le Grand-Bretagne vit de son commerce,' las hij. 'Outre les marchandises, la Grande-Bretagne fait un commerce de "services": transports maritimes et aériens, tourisme, service bancaire, services d'assurance. La "City" de Londres, avec ses célèbres institutions comme la Banque d'Angleterre, la Bourse et la grand compagnie d'assurance "Lloyd's", est depuis longtemps la plus grand centre financier du monde.'

Thomas zat zich net af te vragen of de *la* in de laatste zin geen vergissing was en of het niet *le* moest zijn, toen zijn telefoon ging en Susan van de centrale hem de verrassende boodschap doorgaf dat meneer Cooke, de chef Tentoonstellingen, hem nog diezelfde middag om vier uur in zijn kantoor wilde spreken.

De deur stond op een kier en daarachter hoorde Thomas stemmen. Beschaafde, zachte, hoogopgeleide stemmen. De stemmen van mannen die de dienst uitmaakten. Hij hief zijn hand op om aan te kloppen, maar toen sloeg de vrees hem om het hart. De af-

gelopen tien jaar had hij op zijn werk voortdurend zulke stemmen om zich heen gehoord, dus waarom aarzelde hij nu en stakte zijn opgeheven hand bijna bevend voor het deurpaneel? Waarom was deze situatie anders?

Het was vreemd dat de angst nooit helemaal over leek te gaan.

‘Binnen!’ riep een van de stemmen in antwoord op zijn overdreven eerbiedige klopje.

Thomas haalde diep adem, duwde de deur open en stapte naar binnen. Het was de eerste keer dat hij de werkkamer van meneer Cooke betrad. Die was voorspelbaar voornaam: een verstilde, rustgevende omgeving, voorzien van eiken meubels die waren bekleed met rood leer, met twee enorme schuiframen die bijna tot aan de vloer reikten en uitzicht boden op de door de wind gegeselde boomtoppen in Regent’s Park in de verte. Meneer Cooke zat achter zijn bureau en Swaine, zijn plaatsvervanger, zat rechts van hem, naast het raam. Voor de open haard stond een man die Thomas niet herkende; de vaalroze kale plek op diens hoofd werd onbarmhartig weergegeven door de vergulde spiegel achter hem. Zijn donkere kamgaren pak en overhemd met stijve witte boord gaven weinig aanknopingspunten, maar ze pasten wel bij de marineblauwe das die discreet werd opgesierd door iets wat zonder twijfel het wapen van een Oxford- of Cambridge-college was.

‘Foley. Mooi.’ Cooke kwam overeind en stak hartelijk zijn hand uit. Thomas schudde hem slapjes, nu nog bezorgder vanwege deze hartelijke begroeting. ‘Fijn dat je kon komen. Buitengewoon geschikt van je. Je hebt het ongetwijfeld razend druk. Je kent meneer Swaine, natuurlijk. En dit is meneer Ellis van Buitenlandse Zaken.’

‘Prettig om kennis met je te maken, Foley. Cooke heeft me veel over je verteld.’

Thomas kon met geen mogelijkheid geloven dat dat waar was.

Hij gaf een hand en knikte hulpeloos, omdat hij niets zinnigs wist uit te brengen. Na een uitnodigend gebaar van meneer Cooke ging hij zitten.

‘Goed,’ zei meneer Cooke vanachter zijn bureau. ‘Ik hoor van Swaine dat je prima werk levert voor het project in Brussel. Uitstekend werk.’

‘Dank u,’ mompelde Thomas, en hij bewoog zijn hoofd in de richting van Swaine met iets wat het midden hield tussen een knikje en een buiging. Omdat hij wist dat er een reactie van hem werd verwacht, zei hij met iets meer stemverheffing: ‘Het is een hele uitdaging. Een buitengewoon interessante uitdaging.’

‘We kijken allemaal uit naar Brussel,’ zei meneer Swaine. ‘Heel erg. Wees daar maar van verzekerd.’

‘Brussel is ook de reden waarom we je hebben gevraagd hier te komen,’ zei meneer Cooke. ‘Swaine, breng jij hem even op de hoogte?’

Meneer Swaine ging staan, legde zijn handen op zijn rug en begon door de kamer te lopen als een docent Latijn die op het punt staat om een reeks werkwoordvervoegingen op te dreunen.

‘Zoals we allemaal weten,’ begon hij, ‘is de Britse tentoonstelling in Brussel verdeeld in twee delen. We hebben het officiële paviljoen van de overheid, dat ons kindje hier bij het CBI is. We hebben ons de afgelopen maanden allemaal een slag in de rondte gewerkt – niet in de laatste plaats de jonge Foley hier, die een eindeloze hoeveelheid teksten, brochures en wat al niet heeft opgesteld, en hij heeft donders goed werk geleverd, als ik het zo mag zeggen. Het overheidspaviljoen laat natuurlijk voornamelijk een culturele en historische tentoonstelling zien. We naderen nu het uur u, en we hebben... nog niet alle puntjes op de i gezet, maar het algehele kader van een en ander staat min of meer. De achterliggende gedachte is het verkopen, of laat ik liever het woord “weergeven”

gebruiken, van een beeld van de Britse samenleving. Door de dingen... Door de dingen, zoals ik al zei, zowel in een historisch als in een cultureel perspectief te plaatsen, maar ook in een wetenschappelijk kader. We proberen natuurlijk een terugblik te geven op onze rijke, gevarieerde geschiedenis, maar we proberen ook vooruit te kijken. Naar de...'

Hij viel stil. Het woord leek op het puntje van zijn tong te liggen.

'De toekomst?' opperde meneer Ellis.

Meneer Swaine keek hem stralend aan. 'Precies. Terug naar het verleden, maar ook vooruit naar de toekomst. Allebei tegelijk, als u begrijpt wat ik bedoel.' Meneer Ellis en meneer Cooke knikten eensgezind. Ze leken zonder enige moeite te begrijpen wat hij bedoelde. Of datzelfde ook voor Thomas gold, leek op dat moment minder belangrijk. 'Daarnaast,' ging meneer Swaine verder, 'is er ook het Britse Industripaviljoen, maar dat is een heel ander verhaal. Dat wordt in elkaar geflanst door Overzeese Zaken, met behulp van een paar hoge pieten uit het bedrijfsleven, en hun doel is een stuk specifieker, als je het met dat van ons vergelijkt. Wij beschouwen het Industripaviljoen veel meer als een soort etalage. We hebben een groot aantal bedrijven graag bereid gevonden om mee te doen en ze betalen allemaal om deel te mogen uitmaken van de tentoonstelling, dus de gedachte is... de gedachte is dat we op die manier flink wat zaken hopen te doen. Naar verluidt is het het enige particulier gesponsorde paviljoen van enige omvang op de tentoonstelling, en we zijn natuurlijk erg verguld met het feit dat Engeland op dat gebied vooroploopt.'

'Natuurlijk. "Een natie van winkeliers,"' zei meneer Ellis. Hij sprak het citaat droogjes uit, maar tegelijk met iets van een vergenoegd glimlachje.

Swaine leek nogal van zijn stuk gebracht door de interruptie. Hij staaarde een paar seconden naar de open haard, die zelfs op die

sombere dag in februari leeg en koud was. Uiteindelijk zag meneer Cooke zich genooddaakt om hem weer op weg te helpen.

‘Goed, Swaine, we hebben dus het officiële paviljoen en het industriële paviljoen. Was er ook nog iets anders?’

‘O, ja! Natuurlijk.’ Swaine keerde terug naar de realiteit en begon weer heen en weer te ijsberen. ‘Er is nog iets anders, absoluut. Iets wat midden tussen de andere twee in komt, om precies te zijn. Ik heb het natuurlijk over...’ Hij wendde zich tot Thomas. ‘Dat hoeft ik jou natuurlijk niet te vertellen, Foley. Jij weet precies wat er tussen de twee paviljoens in komt.’

Dat wist Thomas inderdaad. ‘De pub,’ zei hij. ‘Ertussenin komt de pub.’

‘Precies!’ zei meneer Swaine. ‘De pub. De Britannia. Een schilderachtige, oude herberg, zo Engels als bolhoeden en vis met patat, als symbool van de beste gastvrijheid die ons land te bieden heeft.’

Meneer Ellis huiverde. ‘Die arme Belgen. Dus dat krijgen ze voorgezet? Worstjes met aardappelpuree, een kliekje varkenspastei en een groot glas lauw bier om het weg te spoelen? Je zou bijna gaan emigreren.’

‘In 1949,’ wees meneer Cooke hem terecht, ‘hebben we in Toronto op de internationale handelsbeurs een *Yorkshire inn* ingericht. Iedereen vond het een groot succes. Dat succes willen we graag herhalen en we willen erop voortborduren.’

‘Nou ja, ieder zijn meug,’ gaf meneer Ellis zich met een schouderophalen gewonnen. ‘Als ik de tentoonstelling bezoek, ga ik op jacht naar een schaal *moules* en een fatsoenlijke fles *bordeaux*. Intussen is mijn grootste zorg – onze grootste zorg, moet ik zeggen – dat deze dubieuze onderneming goed wordt georganiseerd en geleid.’

Thomas vroeg zich af waarom hij zoveel nadruk legde op dat meervoud. Namens wie sprak meneer Ellis? Waarschijnlijk Buitenlandse Zaken.